

Puo ya Mookamedi kopanong ya bo-mashome a robedi le metso e tsheletseng ya batshwari ba diabo

Selelekela

Re phela boemong bo feto-fetohang kgafetsa lefatseng ka kakaretso, boemong bo ikgethileng ka ho ba le menyetla le tshepo, empa boemo bona hape bo na le ditlokotsi. Boemong bo tjena, Banka ya Reseve ya Afrika Borwa (Banka), e tlameha ho kenya tshebetsong leano la yona la mantlha mme e laole ditlokotsi tse tsamaisanang le lona, e le ho etsa bonnete ba hore baahi ba Afrika Borwa ba fumana melemo menyetleng e hlahang diphetohong tsa lefatshe. Kajeno, ke motlotlo ho tlaleha hore ho bile le selemo se seng hape sa katleho selemong sa bo-mashome a robedi le metso e mehlano paleng ya Banka.

Phihlelo le ho boloka botsitso ba ditheko e dutse ele sepheo sa mantlha sa Banka. Hantle, phihlelo e ka sehlohong yeo Banka e e fihletseng, e bile ho tshwarella infoleishene ka hare ho meedi e behilweng, ho tloha ka Lwetse selemong sa 2003. Hona ha ho bolele hore mesebetsi e meng ya Banka ha e kgathallwe. Ho fapana le hoo, e dula e le bohlokwa tshebetsong ya Banka.

Kajeno hape re phatlalatsa tlaleho ya rona ya moruo ya selemo (*Annual Economic Report*) e kenyeletsang diketsahalo tsa lehae le tsa matjhaba tsa moruo ka bophara, tse nang le seabo mesebetsing e mengata ya Banka. Puo ena etla qoholla, moo ho hlokalang, tse ding tsa diketsahalo tsa moruo tse ka sehlohlolong tse ileng tsa ama ditshebetso tsa rona. Taba-kgolo ya puo ena ke tsamaiso tsa bohlokwa tsa Banka ho kenyeleditswe leano la tsa ditjhelete, tsela ya tshebetso ho tsa ditjhelete, hlokomelo ya matsete a gauta le a ditjhelete tsa matjhaba tsa naha, tsela ya tefo ya naha, molao wa tsamaiso le tlhokomelo ya dibanka, tshebedisano-mmoho matjhabeng le tsamaiso ya kahare.

Leano la tsa ditjhelete

Leano la tsa ditjhelete selemong se fetileng le ile la kenngwa tshebetsong tlas'a maemo a moruo wa lefatshe o neng o hola ka sekgahla se hodimo le ditheko tsa dihlahiswa tse kgahlisang. Kgolo ena e matla, e kopane le ditsitsipano tsa dipolotiki le mathata a mang lehlakoreng la tlhahiso di bile le kगतello e hodimo thekong ya oli matjhabeng, e ileng ya batla e fihlela boemo bo hodimo ba US\$80 dibekeng tsa ho feta. Ho sa natswe ditheko tsa oli tse phahameng, infoleishene ya lefatshe e bile tlase sethatong, empa kगतello ya ho nyoloha hwa ditheko e ile ya qala ho ipontsha dinaheng tse mmalwa. Hona ho ile hwa etsa hore dibanka tsa dinaha tse mmalwa di tiise leano la tsa ditjhelete dikgweding tse mmalwa tse fetileng.

Hae mona, moruo o ile wa hola ka deperesentse tse 4,9 selemong sa 2005. Dikgwedi-tharong tsa pele tse pedi tsa selemo sa 2006, kgolo ya moruo e setse e le matla, empa ya bontsha ho se hole ho phahameng ha e bapiswa le selemong sa 2005. Kgolo ya diperesente tse 4,2 ya selemo ka kakaretso, e ile ya ngodiswa kgwedi-tharong ya pele selemong sa 2006.

Infoleishene e setse e le tlas'a taolo nakong ena yeo ho tlalehwang ka yona, le diphetoho ho infoleishene ya metse e meholo le ditoropo, ho ntshitswe tswala ya mekoloto ya matlo (CPIX) e ne e le dipakeng tsa meedi e behilweng ya diperesente tse 3 ho isa ho tse 6. Dikgweding tse leshome le metso e mmedi ho tloha ka la 1 Mmesa selemong sa 2005 ho isa ho la 31 Hlakubele selemong sa 2006, kgolo ya infoleishene ya CPIX ya selemo ha e bapiswa le ya selemo se fetileng, e bile palo e mahareng ya diperesente tse

4,1, empa diphetoho di bile dipakeng tsa diperesente tse 3,5 le tse 4,8 nakong ena. Ho tloha Hlakubele ho isa ho Phuptjane selemong sa 2006, CPIX e ile ya nyoloha ka sekgahla ho tloha ho diperesente tse 3,8 ho isa ho tse 4,8.

Infoleishene ya ditshebeletso e ile ya tswela-pele ho theohela fatshe mme ya ba ka tlaase ho infoleishene ya ditheko tsa disebediswa maqalong a selemo sa 2006. Sena se ka ikamahanya ha nyane le ho tswelapele ho thibela ho nyoloha hwa ditheko tse laolwang ke mmuso, kantle ho ditheko tsa mafura a dikoloi. Boemo bo phahameng ba ditheko tsa disebediswa, bo neng bo ntse bo ya hodimo, maqalong, bo ne bo tlile ka lebaka la ho nyoloha hwa ditheko tsa mafura a makoloi, mme matsatsing ana, e bile ka lebaka la ho nyoloha hwa ditheko tsa dijo. Dikgweding tsa pele tse robong tsa selemo sa 2005, infoleishene ya ditheko tsa dijo e ne e na le palo-hare ya diperesente tse 1,8 mme hona ho ile hwa kenya letsoho boemong ba infoleishene bo neng bo theoha. Kamorao ho ho nyoloha ho matla hwa ditheko tsa pone, ho ya mafelong a selemo sa 2005, infoleishene ya ditheko tsa dijo e ile ya qala ho nyoloha, mme e ne e nyolohetse ho diperesente tse 7,2 ka Phuptjane selemong sa 2006. Ha ho bapiswa, ditheko tsa disebediswa tse mmalwa tse fapakaneng di ile tsa theoha, haholo-holo diaparolo le dieta, hammoho le thepa ya ka tlung.

Infoleishene ya tlhahiso ya thepa e ile ya eketseha selemong se fetileng mme ya e ba palo-hare e hakanyetswang ho diperesente tse 5,5 dikgweding tse nne tsa pele tsa selemo sa 2006, ha ho bapiswa le diperesente tse 2,3 ka Phuptjane selemong sa 2005. Le ha ho le jwalo, keketseho e sekgahla e ile ya ba teng ka Motsheanong le Phuptjane selemong sa 2006, ha infoleishene ya tlhahiso ya thepa, e ne e fihlela maemo a diperesente tse 5,9 le diperesente tse 7,5 ka ho hlahlamana. Diphetoho ditheko tsa matla le dijo di ile tsa ba le seabo se seholo ho nyoloheng hwa ditheko tsa dihlahiswa.

Karolong e kgolo ya nakong ena e tlalehwang, tjhebelo-pele ya infoleishene e ne e bontsha botsitso bo itseng mme e tshepisa. Hona ho ile hwa etsa hore ho be bonolo hore sekgahla sa kadimo sa Banka ya Resev e sa diperesente tse 7 se seke sa fetolwa ka nako e telele ka mora ho theolwa ka dintlha tse 50 ka Mmesa selemong sa 2005. Selemong se fetileng, ho bile le diketsahalo tse mmalwa tse neng di tshehetsa sephetho sa infoleishene se tshepising. Ditebello tsa infoleishene tse tlase di bonahala eka di bile le seabo ditumellanong tsa meputso, tse theohileng butle-butle. Ho nyoloha hwa moputso wa mosebetsi ka mong, ho ne ho se sekgahla, mme ho ile hwa nyoloha ka palo-hare ya diperesente tse 3,4 selemong sa 2005, e leng palo e tlase haholo ha e bapiswa le diperesentse tse 6,5 selemong sa 2004. Diketsahalo tsena, hammoho le keketseho ya tshepo ya leano la tsa ditjhelete tse bonahetseng ntlafalong ya ditebello tsa infoleishene, di ne di lebeletse ho tshehetsa infoleishene e tlase ka nako e telele.

Tjhebelo-pele ya infoleishene le yona e ile ya tshehetswa ke tswelo-pele ya tshebediso e ntle ya ditjhelete tsa mmuso, kgolo ya tlhahiso e ipapisitseng le kgolo e ka fihlelwang le infoleishene e tlase ya lefatshe. Mokghahlelo wa pele wa ho nyoloha ho hoholo hwa ditheko tsa oli ya matjhaba hodim'a infoleishene ya lefatshe, kgolo ya moruo wa lefatshe hammoho le infoleishene ya lehae, di ne di le nyane, mme tsa makatsa batho ba neng ba tshohile hore ho tla ba le ho ipheta hwa infoleishene e neng e ile ya nyoloha nakong e fetileng ya ditshohanyetso tsa ditheko tsa oli.

Tse ding tsa disosa tsa infoleishene di ne di tshepisa boholo ba nako ena, le ho ja ditlokotsi tse tsamaisanang le tsona di ile tsa nyoloha selemong se fetileng. Sekgahla sa phapanyetsano sa ranta se ile sa tsitsa kahare ho meedi ya kgwebisano e tsitsiseng karolong e kgolo ya nako ena. Le ha ho le jwalo, kamorao ho ho nyoloha hwa ho se tsebahale hwa bokamoso mebarakeng ya matjhaba, ho tloha ka Motsheanong

selemong sa 2006, ranta e ile ya eba tlas'a kगतello, hammoho le ditjhelete tsa dinaha tse ding tsa meruo e holang. Sekgahla sa phapanyetsano sa ranta le sona se ile sa anngwa hape ke ho phatlalatswa, ka Phuptjane, hwa bukana ya Afrika Borwa ya kgwebisano le dinaha tse ding, e bontshang mokoloto, ya kgwedi-tharong ya pele ya selemo. Mahareng a maqalong a Motsheanong selemong sa 2006 le maqalong a Phato, sekgahla sa phapanyetsano sa ranta se ipapisitseng le kgwebisano, se ile sa lahlehelwa ke matla ka diperesente tse hakanyetswang ho 14.

Ho sa natswe diketsahalo tse ntle tsa infoleishene e fihletsweng selemong se fetileng, ho ile hwa e ba le tshenyeho e butle-butle tjhebelo-peleng ya tse ding tsa mantlha tsa disosa tsa infoleishene, tse ileng tsa eketsa boemo ba ditlokotsi ba tjhebelo-pele ya infoleishene. Ngongoreho e kgolo ya Komiti ya Leano la tsa Ditjhelete (Monetary Policy Committee – MPC) e bile ho tswela-pele ho matlafala hwa ditlhoko tsa lehae. Dilemong tse pedi tse fetileng, disebediswa tsa malapeng di ile tsa hola ka diperesente tse hakanyetswang ho tse supileng nakong ya selemo ho sa kenyeletswa infoleishene. Dithekiso tsa dikgwebo di ile tsa tswela-pele ho hola ka matla mme tshepo ya bareki ho bokgoni ba tsa moruo, e ile ya fihlela boemo bo ka hodimo-dimo mafelong a selemo sa 2005. Hona ho ile hwa susumetswa ke sekgahla se hodimo sa kadimano ya ditjhelete yeo ka kakaretso e bileng ka hodimo ho diperesente tse 20 nakong ya selemo se fetileng, mme ya etsa hore mekoloto ya malapeng, ha e bapiswa le meputso e ntshitseng lekgetho e nyolohela ho diperesente tse 66 kgwedi-tharong ya pele ya selemo se hodimo.

Kgolo e matla ya disebediswa tsa lehae e ile ya ama infoleishene ya lehae hang-hang fela ka mokgwa o monyane. Empa MPC e ile ya hlokomela kopanong ya yona ya Hlakola selemong sa 2006, hore ditheko tse sa jeseng ditheohelang di ne di ke ke tsa qobeha, haeba maemo ana a ne a ka tswela-pele ntle le ho thibelwa. Keketseho ya disebediswa tse jwang, le ha ho le jwalo, e ile ya e ba le seabo keketsehong ya ho hola hwa mokoloto wa naha wa matjhabeng, ho tloha ho diperesente tse 4,2 tsa kgolo ya ditlhaliswa tsa lehae ka selemo sa 2005, ho isa ho diperesente tse 6,4 kgwedi-tharong ya pele ya selemo sa 2006. Ketsahalo ena e ile ya bonwa ke MPC e ka tlisa ditshoso tse ka bang teng ho infoleishene ka mokgwa wa ho susumetsa sekgahla sa phapanyetsano ya tsa ditjhelete, haeba mokoloto o ne o ka tswa taolong. Le ha ho le jwalo, mekoloto e ile ya patalwa ka matsete a kenang ka mokgwa o lekaneng.

Tlhokeho e matla mme e tsepameng ya disebediswa tsa lehae, hammoho le ditshoso tse ileng tsa bakwa ke ditheko tsa matjhaba tsa oli, ditheko tsa dijo, le diketsahalo sekgahleng sa phapanyetsano sa ranta, di ile tsa eketsa tshabo tjhebelo-peleng ya infoleishene. E le ho araba ditlokotsi tse neng di le hodimo, le ho mpefala hwa tjhebelo-pele hwa infoleishene, MPC e ile ya e ba le maikutlo a hore ho hlokalala hore ho nkuwe kgato, pele ho ka senyeha. Ka hona, sekgahla sa tswala seo Banka ya Reseve e kadimang dibanka tjhelete ka sona se ile sa nyollwa ka dintlha tse 50 ho ya ho diperesente tse 7,5 ka la 8 Phuptjane selemong sa 2006 le ka dintlha tse 50 ka la 3 Phato selemomng sa 2006. Le ha ho le jwalo, diqeto tsa kamoso tsa leano la tsa ditjhelete di tla ipapisa le diketsahalo ho tsa moruo diphetohong tsa tjhebelo-peleng ya infoleishene.

Tshebetso ho tsa ditjhelete

Banka e sebedisa mokgwa o bulehileng wa kgwebisano mmarakeng ho eketsa le ho fokotsa boteng ba tjhelete mmarakeng wa tjhelete e le ho etsa bonnete ba hore boteng ba tjhelete bo hlokalalang dibankeng, bo dula bo le boemong bo lekaneng ho kenya tshebetsong leano la tsa ditjhelete, ho ipapisitswe le qeto e entsweng ke MPC. Ditjhelete tsa dibanka tse Bankeng, ho ipapisitswe le molao oo dibanka di tlamehileng ho dula di

beile tjehelele Bankeng ya Reseve (diperesente tse 2,5 tsa mekoloto ya tsona, ha e fetotswe) e ne e le dibilione tse R28,7, nakong ya Phuptjane/Phupu ya molao. Mafelong a Phuptjane selemong sa 2006, thekiso ya dipampiri tsa matsete tsa Banka le ho rekiswa hwa dipampiri-tjehelele tsa matsete tsa nako e teletsana, e bile dibilione tse R5,4 le R2,0 ka ho hlahlamana. Ditjehelele tsa koporasi ya ditjehelele ya setjhaba (Corporation for Public Deposits) tse Bankeng, e bile dibilione tse R11,1, ka nako e tshwanang, mme le hona ho ile hwa thusa ho tlosa tjehelele e sa hlokahaleng mebarakeng ya ditjehelele. Tjehelele ya pampiri le ya tshepe e setjhabeng le yona e ile ya eba le seabo ho fokotseheng hwa tjehelele e mebarakeng, kaha e ile ya eketseha ho tloha ho dibilione tse R49,0 ka la 30 Phuptjane selemong sa 2005 ho isa ho dibilione tse R53,9 selemong se latelang.

Tjehelele e setjhabeng

Boleng bo mahareng ba tjehelele e setjhabeng ya pampiri ya letsatsi ka letsatsi, ho tloha nakong ya la 1 Mmesa selemong sa 2005 ho isa 31 Hlakubele selemong sa 2006, e ne e le dibilione tse R46,3, ha boleng bo mahareng ba tjehelele ya tshepe e setjhabeng ya letsatsi ka letsatsi, ka nako e tshwanang, e ne e ka ba dibilione tse R2,7. Ha tjehelele e setjhabeng ya pampiri e eketsehile ka diperesente tse 10,2 ha e bapiswa le ya nako e tshwanang selemong se fetileng, tjehelele ya tshepe e setjhabeng yona ile ya eketseha ka diperesente tse 9,1. Palo e sehlohlolong mme e susumetswang ke nako ena ya selemo, e kabang dibilione tse R54 ya tjehelele ya pampiri le tshepe e setjhabeng, e ile ya fihlelwa ka la 23 Tshitwe selemong sa 2005.

Thlokahalo ya tjehelele ya tshepe e bontshitse ho hola ho matla, dikgweding tse mmalwa tse fetileng. Hona ho ile hwa etsahala haholo-holo mabapi le thlokahalo ya tjehelele ya tshepe ya 5c, e bontshang keketseho e ka bang diperesente tse 30, ha e bapiswa le nako ya tlaleho ngwahola.

Banka e sebedisane mmoho le dibanka ho kenya tshebedsong mokgwa o tswetseng-pele, o sebetsang ka bokgabane hape o sebedisang disebediswa hantle wa ho kopanya tsamaiso ya ditjehelele wa naha, mme hona ho tlisitse ntlafatso tshebedisong e ntle ya disebediswa le ho tlisa ditholwana tse lebeleletsweng. Mokgwa ona o ntlafaditsweng o na le bokgoni ba ho fokotsa ditjehelele tseo dibanka di di tshwarang, mme e kenya letsoho ho fokotsweng hwa ditjeo tsa ditjehelele setjhabeng.

Gauta le pokello ya ditjehelele tsa phapanyetsano tsa matjhabeng

Mesebetsi ya Banka mebarakeng ya lehae ya phapanyetsano ya ditjehelele tsa matjhaba e reretswe ho laola maemo a boteng ba ditjehelele mebarakeng ya lehae ka ho reka ditjehelele tsa matjhabeng ha ho hlokahala, ho kgotsofatsa dithoko tsa ditjehelele tsa matjhaba tsa basebeletsuwa le ho eketsa pokello ya ditjehelele tsa matjhabeng ka mokgwa o tjhatsi ha maemo a dumela. Banka ha e ya ikemisetsa ho ba le tshutshumetso sekgahleng sa phapanyetsano sa ranta, empa e se tlohella hore se laolwe ke matla a tlhokeho le ho ba teng hwa ranta mebarakeng ya phapanyetsano ya ditjehelele tsa matjhaba.

Banka e tswetse-pele ho nka monyetla wa maemo a matle mmarakeng ho eketsa boemo ba gauta ya naha le pokello ya ditjehelele tsa phapanyetsano tsa matjhaba. Pokello ya ditjehelele tsa matjhaba, ho sa ntshuwa mekitlane, e ile ya eketseha ho tloha ho dibilione tse US\$15,9 mafelong a Hlakubele selemong sa 2005, ho isa ho dibilione tse US\$23,95, mafelong a Phuptjane selemong sa 2006. Ka nako e tshwanang, boteng ba tjehelele ya matjhabeng bo ile ba eketseha ka dibilione tse US\$7,79 ho ya ho dibilione tse US\$20,19. Ho eketseha hwa ditjehelele tsa naha tsa matjhabeng ho ile hwa

amohelwa hantle ke batho ba nkang karolo mebarakeng le dikgwebo tseo mosebetsi wa tsona e leng ho bapisa maemo a dinaha, mme hona ho ile hwa e ba le seabo ntlafalong ya maikutlo ka maemo a Afrika Borwa ke bo-ramatsete ba matjhaba.

Banka le Lekala la tsa Ditjhelete la Naha, di sebedisana mmoho haholo tabeng ya ho bokella ditjhelete tsa matjhabeng. Ka ho boloka tjhelete ka diranta le Banka, Lekala la tsa Ditjhelete la Naha le thusa ho hula tjhelete e kahodimo ho e hlokahalang, e bakwang ke ho rekwa hwa ditjhelete tsa matjhaba. Mafelong a Phuptjane selemong sa 2006, dipolokelo tsa mmuso Bankeng, tseo karolo e kgolo ya tsona e neng e amana le moralo wa ho hula tjhelete e ka hodimo ho e hlokahalang, e ne e le dibilione tse R36,2.

Boemo bo hodimo ba ditjhelete tsa phapanyetsano tsa matjhaba bo ile ba eketsa tjhedimo ya tsamaiso ya tsona e le ho netefatsa tshireletso, boteng ba tjhelete le diphaello tse lekaneng mme tse meeding ya kotsi tse seng kgolo. Mafelong a Phuptjane selemong sa 2006, matsete a laolwang ke Banka a ne a etsa diperesente tse 81 tsa pokello ya matsete ho sa ntshuwa mekoloto, mme a setseng a ne a laolwa kantle. Bokgoni le ditsebo tsa taolo ya matsete ke Banka di ile tsa ntlafatswa haholo ka dithupelo le tumellano ya phapanyetsano ya ditsebo le balaodi ba matsete ba kantle ho naha.

Leano la ho kadimana ka dibonto le ile la kenngwa tshebetsong ka Phupu selemong sa 2005. Ka ho ya ka leano lena, dibonto tse hlokoletseng Banka ke bahlokomedi ba kantle, di ka sebediswa dikadimanong tsa tjhelete kapa ditshireletsong tsa kadimo tsa boemo bo hodimo. Ditjhelete le ditefello tse tliswang ke leano lena di thusa ho patala tse ding tsa ditjeo tse bakilweng ke leano la balaodi ba matsete ba ka ntle.

Ka Mmesa selemong sa 2005, Lekala la tsa Ditjhelete la Naha le ile la etsa tefo ya ho qetela ka mokgwa wa bonto tse se nang tswala, ho Banka e le mokgwa wa ho fana ka matshediso ho Banka bakeng sa ditahlelo tse bileng teng, ka dilemo tse ngata, Bukaneng ya Tshohanyetso ya Gauta le Matsete a Matjhabeng a Phapanyetsano (Foreign Exchange Contingency Reserve Account).

Botsitso ho tsa ditjhelete

Jwaloka ha ho tsebahala, Banka ha se yona fela mohlokomedi wa botsitso lefapheng la tsa ditjhelete, empa e na le seabo malebana le boiteko bo boholo bo kenyeletsang mmuso, baetsi ba molao ba bang le makala a iketsetsang molao, le ba nkang karolo mmarakeng wa ditjhelete.

Mosebetsi ya Banka mabapi le botsitso ho tsa ditjhelete e kenyeletsa ho kenya tshebetsong hwa maano, disebediswa, mekgwa e metle le disebediswa ho thibela, ho ehlwa ka nako le ho laola tlhokeho e akaretsang ya botsitso ba makala a tsa ditjhelete, mebarakeng, le mokgwa wa ho patala le ditefello ka kakaretso. Ho tsepama hwa mokgwa wa taolo wa tsa ditjhelete ho ne ho hlahlojwa kamehla mme tlaleho e etswa bukeng ya Banka e phatlalatswang habedi ka selemo e bitswang *Financial Stability Review*. Tshepo lefapheng la tsa ditjhelete hae mona e dutse e le hodimo.

Tsela ya tefo ya naha

Banka e ile ya phatlalatsa meralo e metjha ya mokgwa wa tefo wa naha o bitswang (National Payment System – NPS), o tsejwang e le tjhebello-pele ya selemo sa 2010 (Vision 2010) ka Mmesa selemong sa 2006. Vision 2010 e fana ka meralo le tsela e ka latelwang mokgweng wa ho patalana hwa dibanka tsa yona le dikgwebo tseo e seng

dibanka mme tse nkang karolo, ho fihlela selemo sa 2010, e qoholla diphepetso tse hlano tse kgolo mokgweng wa tefo ka kakaretso. Diphepetso tsena di kenyeletsa phumaneho, ponaletso, tshireletso, tshehetso ha ho patalwa, mehato ya ho patalana le ho kwala mekoloto ya tikolohong e ka borwa ya Africa (Southern African Development Community – SADC), le ho kgema mmoho le diketsahalo tsa matjhabeng.

Boleng ba ho patalana ka kgwedi ho mokgwa wa ho patalana wa South African Multiple Option Settlement (SAMOS) e bile ditirilone tse R4,6 ka Phuptjane selemong sa 2006, kapa e hakanyetswang ho dibillione tse R200 ka letsatsi. Hona ho kenyeletsa dipatalano tsa kgwebisano tse hlahang mebarakeng ya diabo le dibonto, hammoho le karalo ya ranta ya hae e hlahang phapanyetsanong ya ditjhelete tsa matjhaba. Ha ho hakanyetswa, diperesente tse 90 tsa dipatala ka SAMOS, di etsuwa hang-hang nakong ya letsatsi, ha diperesente tse leshome tse setseng, tse hlahang dikgwebisanong tse sehlopha, di patalwa mantsiboya. Mokgwa wa SAMOS o ntlafaditsweng, mme o etsang hore ho be bonolo ho ngodisa bukana ya banka tsa dithoto thekising ya matsete tsa dikadimo tsa ditjhelete, e ile ya kenngwa tshebetsong ka katleho ka Phuptjane selemong sa 2006.

Banka e ile ya tswela-pele ho hokahanya mokgwa wa patalano o ditjeo di tlase dipakeng tsa bohle ba nang le seabo mokgweng wa pakeletso wa meputso e tlase. Taelo ya pele ya boitshwari mokgweng wa ho patalana wa dibanka tse nkang karolo pokellong ya meputso e tlase e ile ya ntshuwa ke Banka nakong ena yeo ho tlalewang ka yona.

Molao wa tsamaiso ya dibanka

Mokgwa wa tsamaiso ya dibanka Afrika Borwa o tlameha ho fetolwa hore o dumellane le dipehelo tse ntjha tsa matjhaba tsa Capital Accord (Basel II) tsa dibanka. Nakong ena yeo ho tlalewang ka yona, diphetoho tse pedi tse ntseng di seka-sekwa tse amanang le molao wa dibanka (Banks Act, No 94 of 1990), le melawana e tsamaisanang le tsona, di ile tsa fanwa hore ba amehang ba fane ka maikutlo ho Accord Implementation Forum (AIF), e kenyeletsang baemedi ba Banka, Lefapha la Naha la tsa Ditjhelete, lekala la tsa dibanka, le mokgatlo wa batshwari ba dibuka ba Afrika-Borwa (The South African Institute of Chartered Accountants).

Dibanka tsohle tse ngodisitsweng, makalana a dibanka tsa matjhaba le dibanka tsa dikopanelo tse Afrika Borwa, di ile tsa kupuwa ho itekola le ho sheba dikgeo tse ka bang teng, ho kenyeleditswe tlhahlobo ya tjhelete yeo dibanka di lokelang ho dula di na le yona e le ho lekanyetsa hore e tlabe e le boemong bo kgotsofatsang bakeng sa ha ho kenngwa tshebetsong hwa Basel II. E le ho kenyeletsa ditlokotsi tsohle tse shebileng sehlopha sohle sa dibanka, Basel II, e tla kenngwa tshebetsong ka mokgwa o akaretsang ho dibanka tse fanang ka ditshebeletso matjhabeng.

Banka e ile ya nka karolo morerong o neng o kopanetswe le Lefapha la Naha la tsa Ditjhelete, ya ho fuputsa ditlhokahalo tsa ho kenya tshebetsong Afrika Borwa moralo wa ho tshireletsa ditjhelete tsa babehelli dibankeng. Hang ha dintlha tse ding di se di rarollotswe, tshitshinyo ya ho qetela e tla nehwa Letona la Ditjhelete hore le e seka-seke.

Hlahlobo ya tsamaiso e ntle ya dikgwebo e ile ya etswa dibankeng tsa Afrika Borwa tse 14 (ho kenyeleditswe dibanka tse pedi tsa dikopanelo, empa ho sa kenyeletswa dibanka tse hlano tse kgolo) o ile wa kenngwa tshebetsong nakong ena yeo ho tlalewang ka yona. Sepheo sa thlahlobo ena e ne e le ho batlisisa hore na dibanka tseo di ikamahanya le mekgwa e metle ya tsamaiso ya dikgwebo jwaloka ha e ngotswe molaong o tsamaisang dibanka (Banks Act) kapa wa dibanka tse kopanetsweng (Mutual Banks

Act, No 124 of 1993), ho hlaloba melao yeo, dikgothaletso tsa Myburgh Report tse buang ka dipehelo tsa tsamaiso ya dikgwebo e dibankeng tse hlano tse kgolo, le komiti ya bobedi ya King e buang ka tsamaiso e ntle ya dikgwebo (King Committee on Corporate Governance).

Tshebedisano-mmoho matjhabeng

Banka e ile ya tswela-pele ho nka karolo e mahlaha-hlaha ditabeng tsa matjhaba. Banka le Lefapha la Naha la tsa Ditjhelete, ka kopanelo di tla ntsha modula-setulo wa kopano ya dinaha tse ruileng tse 20 (G-20 Unit) ka selemo sa 2007 mme Banka e bile sehlahlo ditokisetsong tsa kopano ena. Ka lebaka lena, Banka e thehile lefapha la G-20 le sebetsang mmoho le ofisi ya G-20 (G-20 Secretariat) e thehilweng ke Lefapha la Naha la tsa Ditjhelete. G-20 e ile ya thehwa ka selemo sa 1999, mme ke kopano yeo baokamedi ba dibanka tsa dinaha le matona a ditjhelete a meruo e tswetseng pele le meruo e leng hona e hlahellang, mme e le bohlokwa, ba buang ka ditaba tse amanang le meruo ya lefatshe le botsitso ho tsa ditjhelete ka sepheo sa ho tshehetsa kgolo le tswelo-pele ya lefatshe. Banka le Lefapha la Naha la tsa Ditjhelete di tla etsa ditokiso tse hlokaahalang ho tshwara dikopano tse nyane le tse kgolo tsa G-20 selemong se tlang. Ka Phato selemong sa 2005, kopano e kgolo ya G-20 e buang ka kgolo ya moruo e ile ya tshwarelwa Bankeng mme e ne e lokiseditswe ke Banka ya naha ya Mexico (Bank of Mexico) le Banka ya naha ya China (People's Bank of China).

Banka ke setho se sehlahlo sa banka ya matjhaba ya ho patalana (Bank for International Settlements – BIS) e sebetsang e le banka e kgolo ya dibanka tsa dinaha tseo eleng ditho tsa yona. Ka Motsheanong, Banka e ile ya boela ya reka diabo ho BIS, tse neng e le karolo ya diabo tsa Dinaha tse Kopaneng tsa Amerika (US) mokgatlong wa BIS, tse neng di kgutliseditswe mebarakeng. Kamehla ke ya dikopanong tsa BIS mme ke ye be ke emetse naha e le nngwe fela ya Afrika. Empa, kamorao ho dilemo tse ngata tseo re neng re sisinya ka matla hore ho amohelwe naha e nngwe ya Afrika, ke motlotlo ho bolela hore naha ya Algeria hajwale e na le diabo ho BIS.

Tshebedisano-mmoho ya rona le mokgatlo wa matjhaba wa tsa ditjhelete (International Monetary Fund – IMF) e ntse e tswela-pele. Ka Motsheanong selemong sa 2006, ke ile ka kgethwa ke Mookamedi e Moholo wa IMF, Ntate Rodrigo de Rato, hore ke be setho sa Komiti ya Batho ba Hlaleletseng (Committee of Eminent Persons) ho etsa dipatlisiso ka bokamoso ba ditjhelete tsa IMF nakong e telele e tlang. Ha ho qea-qeo hore dikopano tsa matjhaba tse jwalo ka IMF di tshwanetse ho ba le boikarabello dithong tsa yona ka tshebetso ya tsona. Ke na le maikutlo a matla a hore ho fana ka tjhelete ke mokgatlo ofe kapa ofe ho na le seabo se seholo ntlheng ya boikarabello le ponaletso. Ho nahannwe hore Komiti e tla kopana ka makgetlo a mane kapa a mahlano dikgweding tse tshelletseng tse tlang, mme e tla fana ka tlaleho maqalong a kgwedi-tharo ya pele ya selemo sa 2007.

Banka hape e ntse e nka karolo ka sehlahlo ho ntlafatsa tshebedisano-mmoho le bo-mphato ba yona ba matjhabeng. Selemong sena, Banka e ile ya tekenela mangolo a tshebedisano-mmoho le Banka ya naha ya Argentina le ya Ukraine. Dipuisano ka ditumellano tsa tshebedisano-mmoho di tswetse-pele haholo le Banka ya naha ya China le ya Peru, mme ho phethelwa le ho tekenelwa hwa ditumellano tsena ho lebelletswe ha ho ntse ho uwa pele.

Ntlheng ya ho kopana hwa tikeloho karolong e akaretsang ya Afrika, Banka e ntse e tswela-pele ho ba modula-setulo wa Bongodi ba Komiti ya Baokamedi ba Dibanka tsa Dinaha (Committee of Central Bank Governors – CCBG) ho SADC (Southern African

Development Community). Maqhama a matle le dibanka tsa dinaha tsa tikoloho a ile a ntlafala selemong sena ka ha ditumellano tsa tshebedisano-mmoho tse tharo mafapheng a ditsebo tsa mahlale tsa dikh'omphutha, taolo ya ditjhelete tsa matjhaba le mekgwa ya ho patalana e ile ya tekenelwa ke baokamedi ba dibanka tsa dinaha.

Banka e ile ya nka karolo kopanong ya selemo ya ho patalana ya dinaha tsa tikoloho e ka borwa ho Afrika (SADC), e neng e shebane le dikgatelo-pele tsa mokgwa wa ho patalana ka kakaretso. Hape, dikopano tse tharo tsa mokgwa wa ho patalana di ile tsa tshwarwa bakeng sa dinaha tsa SADC nakong ena yeo ho tlalehwang ka yona. Sepheo sa dikopano tsena e ne e le ho hlahloba mokgwa wa ho patalana wa naha ka nngwe ya SADC ho ipapisitswe le leano la mokgatlo wa ditjhelete wa matjhaba (IMF) le Banka ya Lefatshe (World Bank) le shebanang le botsitso ba tsa ditjhelete le bitswang Financial Sector Assessment Programme. Dithlahlobo tsena hammoho le tlaleho ya IMF le World Bank di tla fana ka motheo wa kopano ya selemo ya patalano ya tikoloho e tlang ho tshwarwa hamorao selemong sena.

Sekolo sa thupelo sa Banka (South African Reserve Bank College) se ile sa tswela-pele ho bapala karolo ya bohlokwa ho ruteng basebetsi ba dibanka tsa dinaha le dikgwebo tse ding tsa ditjhelete tsa Afrika. Sekolo sa thupelo hape se ile sa kenya letsoho ho hlophisa thupelo ya IMF ya meralo le maano a tsa ditjhelete (Financial Programming and Policies) le ya ho tlaleha ka tsa mebaraka ya tsa ditjhelete (Financial Markets Analysis) e neng e fanwa ke mokgatlo wa Afrika o kopaneng (Joint Africa Institute).

Tsamaiso ya kahare

Buka ya tlaleho ya selemo ya Banka (*Annual Report*) e ile ya fuwa batshwari ba diabo pele ho kopano ena. Buka ya Banka ya ditjhelete e bontsha kgolo ho tloha ho dibilione tse R129 mafelong a Hlakubele selemong sa 2005, ho isa ho dibilione tse R168 mafelong a Hlakubele selemong sa 2006. Ho nyoloha hona e ne e le ka lebaka la pokello ya matsete a gauta le ditjhelete tsa matjhaba, mme e ne e fuwa tjhelete ke ho nyoloha hwa ditjhelete tsa mmuso tse Bankeng. Diphaelo tsa Banka, pele ho ntshuwa lekgetho, di ile tsa nyoloha ho tloha ho dimilione tse R866 selemong se fetileng sa ditjhelete, ho isa ho dimilione tse R1 038 selemong sa ditjhelete se fedileng ka la 31 Hlakubele selemong sa 2006.

Tjhelete yeo Banka e ikemiseditseng ho e sebedisa selemong sena sa ditjhelete, e ne e le dimilione tse R1 615, ho ipapisitswe le e sebedisitsweng e kalo ka dimilione tse R1 530 selemong sa ditjhelete se fedileng ka la 31 Hlakubele selemong sa 2006. Hona ho bontsha keketseho ya diperesente tse 5,56 ha ho tluwa ho tjhelete e neng e abuwe, ha e bapiswa le e sebedisitsweng.

Makala a mane a Banka a ile a atleha ho fihlela ditaba-tabelo tsa ona nakong ya selemo sena sa ditjhelete, mme Banka e kgotsofetse, kamora ho shejwa hwa ditlaleho ke Boto ya Botsamaisi ba yona. Bahlahlobi ba ka hare le ka ntle ba dibuka ba netefaditse hore makalana ana a tsamaiswa ho ipapisitswe le ditaba-tabelo tsa ona le ka mokgwa o motle wa ho tsamaisa dikgwebo. Ditalaleho tsa makala ana di tlalehilwe di kopantswe hammoho le ditlaleho tsa ditjhelete tsa Banka.

Selemong sa ditjhelete sa la 31 Hlakubele 2006, dikgwebisano tse 40 ho ipapisitswe le diabo tse 123 808 tsa Banka di ile tsa phethelwa. Ka la 31 Hlakubele selemong sa 2006, Banka e ne e na le batshwari ba diabo ba 615, mme palo e na e setse e le jwalo ho fihlela mafelong a Phuptjane.

Ntlafatso mokgweng wa tshebetso e ile ya fihlelwa ho tloha ha ho ne ho kenngwa tshebetsong tlhophiso e ntjha ya boemo ba Banka ka Phato selemong sa 2005. Jwaloka ha ho ne ho lebeleletse, tlhophiso ena e fa mookamedi wa Banka le batlatsi ba hae monyetla wa ho sebedisa nako e ngata ditabeng tsa leano le meralo ya bohlokwa, ha batsamaisi ba ka sehlohong ba ikarabella tsamaisong ka kakaretso, ho beha leihlo le ho laola mafapha a Banka a ikarabellang ho bona.

Banka e ile ya eba le mesebetsi e mmalwa ya ho ntlafatsa meaho. Moaho wa hajwale wa ntlo-kgolo ya Banka o ntse o ntlafatswa e le ho etsa bonnete ba hore o hlokomelehile mme o sebediswa ka hohle-hohle. Banka e boetse e entse kगतelo-pele e bonahalang mabapi le ho kenya tshebetsong taolo ya mokgwa wa ho ntshetsa pele ditshebetso tsa Banka le ho ba le meralo ya ho busetsa boemo madulong ha ho ile hwa e ba le dikoduwa. Tulo e kgethehileng, e tla sebediswa ho busetsa maemo maduleng ha ho ile hwa eba le dikoduwa ntlo-kgolo ya Banka, e phethetswe mme e tla be e sebetse ka botlalo ho ya mafelong a kgwedi-tharo ya ho qetela ya selemo sa 2006. Moralo wa ho ntshetsa ditshebetso tsa Banka pele, makaleng a yona a supileng le makalaneng a yona, o se o phethetswe.

Selemong sena seo re tlalehang ka sona, palo ya basebetsi ba Banka e ile ya theoha hape ho isa ho palo ya 1 956 mafelong a Hlakubele selemong sa 2006 le 1 937 mafelong a Phuptjane selemong sa 2006. Sena se ka bapiswa le palo ya basebetsi ya 2 288 ka Hlakubele selemong sa 2003. Ho itokolla mosebetsing hwa basebetsi ba Banka ho nyolohile ho tloha ho diperesente tse 4,3 ka selemo sa ditjhelete sa 2002/3 ho isa ho diperesente tse 7,1 selemong sa ditjhelete se fedileng ka la 31 Hlakubele 2006. Boemo bona bo ka qetella bo amme dipalo tse behilweng tsa teka-tekano ya basebetsi tsa Banka, ka ha boholo ba basebetsi ba itokollang mosebetsing e le ba hlahang sehlopheng sa batho ba fuwang monyetla wa pele mme ba le botsamaising bo mahareng.

Banka e ile ya etsa tumellano le batho ba tswang kante ho Banka hore ba etse diphuputso ka boemo ba meetlo le maikutlo a basebetsi ka Hlakola le Hlakubele selemong sa 2006. Diphuputso tsena di bile le katleho e kgolo ka ha basebetsi ba ile ba ithaopa ho araba dipotso. Le ho ja diphuputso tsena di ile tsa qoholla mathata a mmalwa ao Banka e tlamehang ho a ela hloko, e le ho ntlafatsa kgotsofalo ya basebetsi, di boetse di bontshitse hore basebetsi ba kgotsofetse ke dintlha tse ding tse ngata tse amanang le Banka e le mohiri.

Banka e boetse ya etsa tumellano le batho ba tswang kante ho Banka hore ba etse diteko tsa boithaopo ka boemo ba HIV/Aids ho basebetsi ba yona, kamorao ho ho thakgolwa hwa leano la yona la HIV/Aids Response Programme mafelong a Hlakola selemong sa 2006. Ho ntse ho lokisetwa ho kenya leano lena tshebetsong Bankeng ka kakaretso, ho kenyeletswa le ditaba tse kang tsa HIV/Aids le matsholo a ho hlokomedisa ho ruta, le ho rupella botsamaisi le basebetsi ka ho eletsa le ho kgothatsa ditabeng tsa HIV/Aids.

Banka e nkuwa e le moeteli-pele lefapheng la tsa ditjhelete ka kakaretso ha ho tluwa ditekanyetsong tsa molao wa teka-tekano mosebetsing o bitswang Employment Equity Act, No 55 of 1998 (EE Act), le wa ho ntshetsa pele ditsebo o bitswang Skills Development Act, No 97 of 1998. Mesebetsi ya meralo e ileng ya etswa ho buisana ka tsa EE Act e ile ya lokiswa nakong ena e le hore ho kenyeletswa dipuisano ka moralo wa ditsebo tse teng mosebetsing pele moralo ona o ka isuwa ho Bankseta jwaloka ha ho etswa selemo ka seng.

Banka e bile le kgatelo-pele e kgolo tabeng tsa teka-tekano mosebetsing dilemong tsa morao tjena. Boemo ba teka-tekano mosebetsing e ne e le diperesente tse 56 tsa batho ba batsho le diperesente tse 46 tsa basadi ka kakaretso. Boemong ba bookamedi, dipalo tsena e ne e le diperesente tse 43 tsa batho ba batsho le diperesente tse 36 tsa basadi, ka tatelano. Le ha ho le jwalo, ha re so fihlele pehelo e feletseng ya diperesente tse 50 tsa batho ba batsho mekgahlelong yohle ya tsamaiso jwaloka ha ho ne ho nahannwe tlalehong ya mantlha e bitswang *Employment Equity Plan* e ileng ya fanwa dilemong tse tsheletseng tse fetileng.

Moralo o ntseng o seka-sekwa wa bobedi wa teka-tekano mosebetsing o phethetswe mme ha hajwale ho ntse ho buisanwa le basebetsi ka ona. Moralo o ntseng o seka-sekwa, o tla iswa ho Lefapha la Basebetsi ka Mphalane selemong sa 2006, o hlahisa tshithshinyo ya hore ho eketswe pehelo ya ho kenngwa tshebetsong hwa basadi ho tloha ho diperesente tse 33 ho isa ho diperesente tse 50 tsa basebetsi ka kakaretso maemong ohle a tshebetso. Pehelo ya diperesente tse 2 tsa tshebetso tsa batho ba sa itekanelang le yona e ntse e seka-sekwa.

Dithupello le dintshetso-pele tse mmalwa di ile tsa e ba teng selemong sa ditjhelete sa 2005/06. Ka kakaretso basebetsi ba 1 346 ba ile ba fumana molemo ho tswa ho dikgato tsena. Hona ho kenyeletsa basebetsi ba 626 ba ileng ba ya dithupelong sekolong sa Banka (Reserve Bank College). Ka hodimo ho moo, basebetsi ba 230 ba ile ba fumana thuso ya ho ntshetsa dithuto tsa bona pele, e le ho ntlafatsa mangolo a bona a thuto, selemong se fedileng ka la 31 Hlakubele selemong sa 2006.

Banka e qeteletse e fihletse qeto e pharaletseng ya dipuisano le basebetsi, komiti e emetseng basebetsi ditabeng tsa teka-tekano mosebetsing (Employment Equity Consultative Body) le mokgatlo wa basebetsi ba sebeletsang dibanka (SASBO) malebana le ho ntjhafatsa melao e tsamaisang basebetsi. Ha ho ntse ho etswa tsena, melao ya kgale e neng e sisintswe ke Banka e ile ya lokiswa mme hwa kenyeletswa maikutlo a mangata a bontshitsweng ke bohle ba amehang. Ho kentswe tshebetsong mokgwa wa ho etsa hore basebetsi ba tsebe melao e metjha e ba amang mme ho lebelelwe hore e tla kenngwa tshebetsong ka la 1 Mphalane selemong sa 2006.

Qetello

Ha re sheba morao re bona selemo se seng hape sa katleho paleng e telele ya Banka, phatlalatso ena e fana ka bopaki ba katleho e fihletsweng meralong e fapakaneng ya Banka. Leano la tsa ditjhelete le bile le seabo taolong ya infoleishene ya CPIX hoba kahare ho meedi e behilweng le ha ho ne ho na le ditlokotsi tse fapakaneng malebana le tjhebelo-pele ya infoleishene. MPC e tla sala e le tjhatsi mme ha e na ho ba lesisitheho ho fetola leano la tsa ditjhelete ha ho hlokahala. Banka e ikemiseditse ho latela infoleishene e tlase e tsepameng e leng ntho ya mantlha e kenyang letsoho kgolong ya moruo le tswelo-pele ya Afrika Borwa.

Banka e tla ba hlokolosi ho lekola tswelo-pele ya dibanka tsa Afrika Borwa mabapi le ho etsa bonnete ba hore di malala a laotswe ho kenya tshebetsong Basel II ka la 1 Pherekong selemong sa 2008.

Jwaloka ka mehla, tsamaiso ya kahare ya Banka e tla fumana tshehetso e hlokahalang. Banka e ananela le ho hlompha basebetsi ba yona haholo, mme hona ho bonahala leanong le letjha le tswetseng-pele la basebetsi le tla kenngwa tshebetsong hamorao selemong sena. Banka e ikemiseditse ho rupella le ho ntlafatsa basebetsi ba yona mme tsena di tla etswa ho latelwa diphetoho tsa basebetsi jwalo ka ha di fumaneha molaong

o motjha wa teka- tekano ya basebetsi. Re tla tswelapele ho sebeletsa hore Banka e be lehae la bohle, le etsang hore batho ba batle ho e sebeletsa.

Diteboho

Ke rata ho leboha Ofisi ya Moperesitente, Mmuso le Paramente ka tshehetso ya bona. Letona le Motlatsi wa Letona la tsa Ditjhelete le Molaodi-Kakaretso wa Lefapha la Naha la tsa Ditjhelete le basebetsi ba hae le bona ba ile ba tshehetsa Banka mesebetsing ya yona.

Ke batla ho leboha ka pelo ya ka yohle ditho tsa Boto ya Banka ka boitelo le tshebetso ya bona Bankeng. Ke motlotlo le tlotla ho sebetsa le batho ba nang le ditsebo tse fapaneng mme ba kgethehileng jwaloka bona. Selemong sena, Mme A M Mokgabudi o ile a beha meja fatshe ho tloha ho Boto le ho beng Modula-setulo wa Komiti ya Meputso ka lebaka la boitlamo ba mesebetsi e meng ya hae. Tshebetso ya hae Bankeng e ananelwa haholo.

Le ho ja ke ile ka isa hlomphe ho Ntate I Plenderleith kopanong e fetileng, o ile a beha meja fatshe ka molao e le Motlatsi wa Mookamedi wa Banka ka Pherekgong selemong sa 2006. Ka hoo, ho ya hlokahala hore ke boele ke mo lebohe hape maemong ana bakeng sa boitelo le tshebetso ya hae Bankeng. Qetellong, Banka e ka se fihlele ditabatabelo tsa yona ntle le tshepahalo, tshebetso le boitelo ba botsamaisi le basebetsi. Ke lakatsa ho leboha batlatsi ba mookamedi wa Banka, botsamaisi le basebetsi ba Banka ka ditlatsetso tsa bona.